

VÄITÖSKIRJA SUOMEN MURTEIDEN TAIVUTUSMORFOLOGIASTA

Heikki Hurta *Suomen murteiden askel-tyyppisten nominien morfologiaa ja murremaantiedettä. A. Tutkimus (379 s.). B. Sanasto ja kartat (272 s. + 29 karttaa). Opera Fennistica & Linguistica 9. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos 2000. ISBN 951-44-4951-7.*

Heikki Hurtan tutkimusaiheena ovat suomen kielen *askel*: *askelta*: *askelen*, *askar*: *askarta*: *askaren*, *paimen*: *paimenta*: *paimenen* -tyyppiset, yleiskielessä nominatiiviltaan konsonanttiloppuiset *e*-vartaloiset nomininit. Monet näistä nomineista esiintyvät murteissa ja yleiskielessäkin sekaantuneina muiden vartalotyyppien, erityisesti nominatiivissa loppukahdennukseen päättyvien *kappale*^x: *kappaleen* -tyyppisten (Hurtalla yleensä ilman loppukahdennusta; ks. A. s. 16, alaviite) nominien taivutukseen. Lounaismurteissa taas tavataan laajalti nominityypin siirtymistä 3-tavuisiin *a*-, *ä*-vartaloihin. Näiden lisäksi nomininit taipuvat suomen murteissa monien muidenkin 3-tavuisien vartaloiden tapaan, ja vartalon valintaan vaikuttaa myös sijamuoto. Tutkimustehtävänä on johdannon mukaan (s. 5–6) selvittää, mitä vartalotyypiltään erilaisia varianteja *C*: *Ce* -nomineilla suomen murteissa on ja millainen on useille nominiryhmän jäsenille ominainen paradigmansisäinen vaihtelu, mikä rinnakkaisista varianteista on historiallisesti primaarinen, mikä sekundaarinen ja mikä on näistä muodostuvien paradigmojen historiallinen tulkinta. Kaikkiin näihin kysymyksiin liittyy murrelevikin selvittäminen. Synkronisen ja diakronisen näkökulman yhdistäminen antaa mahdollisuuden selvittää myös kielen muutumista ja kielellisen vaihtelun luonnetta.

LÄHTÖKOHDAT

Suomen kielen ja erityisesti murteiden morfologinen tutkimus koki nousun 1970-lu-

vulla, kun 60-luvun loppupuolella perustetun Muoto-opin arkiston aineistot alkoivat karttua sellaisiksi, että niiden pohjalta oli mahdollista ryhtyä selvittämään laajojen alueiden morfologisia ilmiöitä. Monet tuolloin laaditut tutkimukset käsittelevät johtotai taivutusopin ilmiöitä aineistopohjanaan kaikki suomen murteet ja monesti myös lähisukukielet; joskus taas tutkittavina ovat suppeampien alueiden murteet. Teoreettisena kehyksenä näissä tutkimuksissa ovat olleet suomen kielen tutkimuksessa vahvana elävä alueellista vaihtelua selvittävä murremaantieteen perinne, ja uudenlaista tuoreutta ne saivat alun perin psykologias-ta peräisin olevasta hahmoteoriasta, jonka mukaista on synkronisen variaation selittäminen erilaisten analogiailmiöiden avulla. Tälle tarkastelutavalle on sittemmin annettu nimi kenttämorfologia, ja sen on katsottu luonnehtivan erityisesti viime vuosikymmenien suomalaista morfologian tutkimusta. Tähän varsinkin Terho Itkosen ja Heikki Paunosen kehittämiin perinteeseen liittyy tutkimusasetelmaltaan myös Hurtan taivutustyyppiäsiirtymiä käsittelevä tutkimus. Toisaalta hänen tutkimukseltaan kuitenkin puuttuvat suoranaiset esikuvat. Sitä luonnehtii itsenäinen ja omaleimainen ote: analyysi ja päätelmät perustuvat yksityiskohtaisiin tilastollisiin laskelmiin, joita havainnollistetaan lukuisin taulukoin ja kuvioin.

Varsinaisessa tutkimusosassa, osassa A, on yhdeksän päälukua, jotka kaikki jakautuvat moniin alalukuihin, niin että otsikoita koko tutkimuksessa on kaikkiaan pitkäl-

ti kolmatta sataa ja sivuja 379. Tutkimuksessa on myös B-osa, joka sisältää sanaston ja kartat. Laajuudeltaan sekin on noin 300-sivuinen. Tutkimus on siis hyvin mittava, ja keskitynkin ensin tarkastelemaan sitä rajauksen ja esitystavan kannalta. Sen jälkeen käsittelemme tutkimuksen rakennetta ja jäsentelyä, sitten teoreettisia lähtökohtia ja metodisia ratkaisuja ja niiden soveltamista analyysieihin. Tutkimuksessa on uudenlaista terminologiaa ja erilaisia symbolijärjestelmiä, joita kommentoin sopivissa kohdin. Loppuarvioinnissa sekä pitkin matkaa arvioin tutkimuksen päätuloksia myös siltä kannalta, kuinka hyvin ne nousevat tutkimuksesta esiin.

TUTKIMUKSEN RAJAUS JA ESITYSTAPA

Hurtan tutkimuskohteena ovat kaikki suomen murteet Ruijaa, Inkeriä ja Jällivaaraa myöten, 504 pitäjänmurretta kaikkiaan. Eri lähteistä, joista tärkeimpiä ovat Suomen murteiden sana-arkisto, Muoto-opin arkisto sekä erilaiset kielennäytekokoelmat ja murremonografiat, hän on poiminut runsaat 49 000 sananmuotoa käsittävän aineiston. Mukaan on otettu lekseemit, joista on paradigmatictietoja vähintään 50 pitäjänmurteesta. Tällaisia lekseemejä on kertynyt yhteensä 52 (*l*-sanoja 11, *r*-sanoja 18, *n*-sanoja 23). Vaikka sanatyyppi on hyvin pientaajuinen, on Hurtan aineisto siksi runsas, että sitä voi pitää tutkimuksen tavoitteiden kannalta luotettavana. Luotettavuutta lisää se, että Hurtta luokittelee aineistonsa kolmeen ryhmään, joita hän merkitsee symboleilla +, 0 ja -. Plusaineistoa on esimerkiksi nauhoista poimittu, nolla-aineistoa kontekstittomat paradigmatuodot ja miinusaineistoa provosoidut tai muuten kysellyt tuodot. Nämä luotettavuudeltaan erilaisiksi katsotut aineistot ovat myös analyysieissä mukana eri tavoin.

Hurtta esitteli lähdekritiikkensä perusteita melko laajasti väitöksenalkajais-esitelmässään (julkaistu Virittäjässä 2001: 107–112). Lähdekritiikki on murreaineistojen epätasaisuuden vuoksi ilman muuta paikallaan, mutta eräissä kohdin sitä olisi voinut lieventää, joskus taas jopa tiukentaa. Hurtta on sivulla 11 pohtinut vanhojen murteiden staattisuutta tai varioivuutta ja päätyy siihen, että tämä kysymys ei ole rajauksen eikä lähdekritiikin kannalta kovin keskeinen. Hän perustelee käsitystään seuraavasti: »*askel*: *askele* -sekaparadigmaisuutta ei ole yleiskielessäkään pyritty kovin paljon normittamaan, joten murteiden tallennuksessa tuskin on kummankaanlaisia muotoja pyritty mahdollisena kirjakielen tartuntana jättämään sivuun. Näyttää siis siltä, että tältä osin aineisto antaa luotettavan kuvan murteiden todellisesta variaatiosta.» Tämä tuntuisi olevan ristiriidassa sen kanssa, että Hurtta jättää morfologisen analyysin ulkopuolelle aineistoa sen takia, että se on saatu esimerkiksi Muoto-opin arkistoon kyselemällä. Tutkimustuloksia olisi tuskin kohdalokkaasti muuttanut, vaikka kaikki kyseisen alueen murteena lippuun kirjoitettu olisi otettu mukaan, koska kyselyissäkin muodoissa voi olla luotettavuudeltaan kovin erilaisia. Tarkinkaan lähdekritiikki ei nimitäin poista sitä mahdollisuutta, että joukkoon tulee epäluotettavaa ainesta, mutta ei myöskään sitä, että ulkopuolelle saattaa jäädä jotain kelvollista ja hyödyllistä. Juuri Muoto-opin arkiston kohdalla kustakin pitäjämästä kertyneen aineiston määrään ja samalla myös siitä kuvastuvan vaihtelun määrään vaikuttaa se, millaisesta kerääjästä kulloinkin on kysymys: onko hän vain keruukuukaudet paikkakunnalla oleskellut vai arkiston pitkäaikaiskerääjä, jollaisia on ollut esimerkiksi juuri runsasaineisisissa Keski-Pohjanmaan pitäjissä. Kaiken lipuisa olevan aineiston mukaanotto olisi vähentänyt tätä kokoelmien epätasapainoa.

Tiukempaa lähdekritiikkiä taas olisi odottanut niissä luvuissa, joissa päätelmät perustuvat frekvenssilaskelmiin. Luvussa 6, Taivutusmuodot, tarkastellaan yksittäisiä sananmuotoesiintymiä sijamuotojakauman kannalta, toisin sanoen sitä, vaikuttaako tietynvartaloisten sijamuotojen frekvenssi siihen, onko muoto alkuperäisellä vai sekundaarisella kannalla. Koska tehdään päätelmiä sijamuotojen frekvensseistä, pohjana ovat aineiston kontekstilliset esiintymät. Varsinaisten tekstistä poimittujen esiintymien lisäksi mukaan on otettu myös muoto-opin lippujen lause-esimerkkien esiintymät. Muoto-opin arkiston aineisto ei kuitenkaan edes näin rajattuna sovi kvantitatiivisten päätelmien tekoon, koska kerääjät eivät ole välttämättä kirjanneet kaikkia kuulemiaan esimerkkejä, jos samasta muodosta on kertynyt aineistoa runsaasti. Monesti on vielä niin, että harvinaisemmat sananmuodot tarttuvat kenttätutkijan haaviin herkemmin kuin tavalliset.¹

Tarkasta lähdekritiikistä huolimatta kertynyt aineisto on valtava. Alueellisen rajauksen kannalta tuleekin ajatelleeksi, olisiko samoihin tuloksiin päästy esimerkiksi ottamalla mallipitäjät kultakin murrealueelta. Alamme väitöskirjat ovat aiemmin olleet hyvin laajoja, mutta niissä on yleensä ollut pitkiä esimerkkijaksoja, joiden yli on voinut hypätä. Nyt tarkasteltavassa teoksessa esimerkkejä on hyvin vähän, ja tekstin tiivyyden sekä abstraktin ja pikkutarkan esitystavan vuoksi lukukokemus on äärimmäisen raskas.

Toinen rajausongelma koskee itse tarkasteltavia sanoja. On aivan oikea ratkaisu, että hyvin harvinaiset sanat on jätetty tutkimuksesta pois ja vain jokseenkin yleis-suomalaisiksi katsottavat on otettu mukaan.

Aiemmista vastaavia nimityypppejä käsittelevistä tutkimuksista, esimerkiksi Ylösen pro gradu -työstä (1979), ja tyyppin seka-paradigmaisuutta käsittelevistä kieliopin esityksistäkin (esim. Penttilä 1963: 154–155) Hurtan tutkimus poikkeaa nyt siinä, että *l-* ja *r-*loppuisten nominien lisäksi mukana ovat myös *n : ne* -nominin. Hurtan ratkaisu ei kuitenkaan ole välttämättä aiempia onnistuneempi. Siirtyminen *kapine*-tyyppiin nomineihin ei nimittäin koske *paimen*-tyyppisiä nomineja ollenkaan samassa määrin kuin *askel*-nomineja koskee siirtyminen *kappale*-nomineihin tai *askar*-nomineja siirtyminen *kokkare*-nomineihin. Tämä näkyy myös siinä, miten nämä sanat on yleis-kielen pohjalta luokiteltu Suomen kielen perussanakirjassa (1990–1994). Hurtan teoksessa luokittelua on esitelty sivuilla 2 ja 3. Sivulla 2 on Perussanakirjan taivutustyyppi-kaavat 32 ja 49: 32 on vartaloltaan vaihtelematon *sisar* ja 49 nyt tarkasteltavan sanatyyppin, tutkimuksen otsikossakin esiintyvän *askel*-sanatan taivutus. Sivulla 3 on luettelo perussanakirjan niistä sanoista, jotka kuuluvat tyyppiin 32, ja huomattavasti lyhyempi luettelo tyyppiin 49 kuuluvista sanoista. Luetteloista näkyy, että vain erittäin harvat *paimen*-tyyppiset on sijoitettu taivutustyyppiin 49 ja vain kaksi *l*-sanaa ja kaksi *r*-sanaa taas vaihteluttomaan tyyppiin. (Näin myös Penttilä 1963: 155, johon Hurta itsekin viittaa A. 22–23; ks. myös Ikola 1986, jonka sanahakemisto (s. 331–387) toimii ohjeluetelona oikeista taivutusmuodoista: ainoastaan *askar*- ja *askel*-tyyppisten sanojen kohdalla on maininta kahtalaisesta taivutuksesta, esim. s. 334 s.v. *askar*, *askel*, *auer*; s. 344 s.v. *kannel*; s. 354 s.v. *manner*; s. 369 s.v. *sammal*; s. 374 s.v. *sävel*; 375 s.v. *tanner*; vrt. s. 375 s.v. *taimen*;

¹ Tähän kerääjiä on varsinkin keruun alkuvaiheissa suorastaan rohkaistu, koska ei ollut näköpiirissä kaikkia niitä tutkimustehtäviä, joihin arkistoa sittemmin on voitu käyttää (vrt. Hurta 2001: 109, jossa hän referoi Mäkelää 1993: s. 29).

s. 378 s.v. *tyven*.) Hurtan liseniaatintyössä (1991) tarkasteltavana olivat lounaismurteet, hämäläismurteet sekä eteläpohjalaismurteet. Juuri näiden murteiden kohdalla *n : ne* -sanojen mukaanotto vielä onkin perusteltavissa, koska edustus varsinkin lounaismurteissa noudattelee samaa kaavaa kuin *askel-*, *askar-*tyyppisissä nomineissa. Kun tutkimus kaikkia suomen murteita koskevana on paisunut näin laajaksi ja kun kovin monessa kohdassa käy ilmi *n*-nominien poikkeuksellisen tiukka pysyminen omassa taivutustyyppissään, olisi niiden murremaantieteen tarkka selvittely kannattanut jättää toiseen tutkimukseen; suomen *kämmen-* ja *pähkinä-*tyyppisten nominien historiallisen puolenhan on Hahmo jo vuonna 1994 selvittänyt sanahistoriallisessa monografiassaan. Jättämällä tutkimuksesta pois *n*-nominin olisi samalla vapautunut tilaa käsitellä myös *l-* ja *r-*loppuisen määriteosan sisältäviä yhdyssanoja sekä näitä nomineja sisältäviä paikannimiä, jotka olisivat valaisseet sanatyypin alkuperää. Tunnetustihan paikannimet säilövät muualta jo

kadonnutta vanhaa ainesta, ja yhdyssanojen määriteosana alkuperäinen vartalo-tyyppi olisi saattanut pysyä suojatussa asemassa muuttumattomana.

Tutkimuksen termit ja symbolit on valittu huolellisesti, ja niiden käyttö on erittäin eksaktia. Symbolikielen mutkikkuus ja uudet termit vaikeuttavat kuitenkin jossain määrin lukemista ja erityisesti taulukoiden tulkintaa. Esimerkiksi perinteisen taivutusmuotojen sarjaa tarkoittavan *paradigman* lisäksi on käytössä *paradigmaisuus*, joka tarkoittaa sitä vaihtelutonta paradigmaa, johon kukin sanaesiintymä periaatteessa kuuluisi, lähinnä siis vartalo-tyyppejä. Tämä sananmuotoesiintymien luokittelussa käytetty termi oudoksuttaa, kun kysymys on yksittäisistä muodoista, mutta on ilmeisen vaikeasti korvattavissa. Erilaisia paradigmatyyppejä on voitu erottaa 14, joista seuraavat 7 on katsottu keskeisiksi: C, CE, CA, CO, CI, C + liudennus ja LOI. Paradigmatyyppejä edustavien muotojen levikkiä ja niihin kuuluvien lekseemien määrää kuvaa oheinen taulukko (Hurta 2000. A: 64).

Taulukko 1. Keskeisten paradigmatyyppeiden kirjauspitäjien ja -lekseemien määrät.

Paradigmatyyppi	Pitäjiä	Lekseemeitä
C	492	51
CE	456	50
CA	383	44
CO	147	20
CI	309	27
C'	57	27
LOI	27	17

Sekä paradigmoja että paradigmatyyppejä merkitään suuraakkosilla siten, että puhutaan ASKEL- ja ASKELE-paradigmasta ja ASKEL ~ ASKELE -(seka)paradigmasta, ja toisaalta sanotaan, että jokin muoto on C- tai CE-paradigmainen. C/CE-pa-

radigmatyyppi tarkoittaa taas sitä, että vartalo-tyyppejä ei voi yksittäisen sananmuotoesiintymän perusteella ratkaista. Tällaista monitulkintaisuutta voi aiheuttaa esimerkiksi loppuheitto: Mietoisista kirjattu *ahven* voi olla sekä C- että CA-paradigmainen,

merkintä siis C/CA. Merkintä C–CE-paradigmat tarkoittaa taas kaikkia sellaisia paradigmatyyppejä, joissa on joko pelkästään jompaakumpaa vartalotyyppeä tai molempia.

TUTKIMUKSEN RAKENNE JA JÄSENTELY

Teoksen tutkimusosa jakaantuu sisällöltään selvästi kahtia. Luvussa 2, Sananmuotojen morfologinen tulkinta, tarkastellaan muun muassa sitä, miten murteiden ominaisuudet, lähinnä äännepiirteet vaikuttavat yksittäisten esiintymien tulkintaan. Luvussa 3, Yksitulkintaiset paradigmaisuuudet ja niiden levikki, (parempi otsikko olisi ollut »Paradigmaisuuudeltaan yksitulkintaiset muodot») tarkastellaan aineiston esiintymiä siltä kannalta, mihin paradigmaan kukin muoto yksitulkintaisesti kuuluu, sekä sitä, mikä on kunkin yksitulkintaisen sananmuodon levikki. Luvussa 4, Historia ja kehitys, tekijä esittelee aiempia käsityksiä eri vartalotyyppien primaariudesta ja sekundaariudesta ja pohtii niistä käsin taivutustyyppiisiirtymän C → CE mekanismeja. Luku sisältää myös katsauksen lähisukukielten edustukseen. Tekijä ottaa historialliseksi lähtökohdaksi jo tässä luvussa saman kuin useimmat tutkijat ennen häntä: *askel* : *askelta* : *askelen* -tyyppi on useimmissa tarkasteltavissa leksseimeissä primaari, *askele* : *askeletta* : *askeleen* taas sekundaari. Luvussa 6, Taivutusmuodot, tarkasteltavina ovat kontekstillisestä aineistosta poimitut sananmuodot ja niiden sijamuodoittaiset frekvenssit. Jakautumaa vertaillaan murretekstien sijajakautumaan, ja tavoitteena on myös selvittää, onko käsittelyssä aiheellista lähteä kolmesta muotoryhmästä: konsonanttivartaloisista,

monikkovartaloisista ja yksikön vokaalivartaloisista.²

Kaikissa näissä luvuissa lähdetään yksittäisistä sananmuotoesiintymistä ja vasta luvussa 7, Paradigmat ja niiden rakenne, siirrytään vihdoin tarkastelemaan paradigmojen rakennetta. Tämän aivan olennaisen seikan olisi ehdottomasti pitänyt käydä eksplisiittisesti ilmi jo tutkimuksen dispositiosta ja miksei myös alun tehtävänasettelusta. Jo termien esittelyn yhteydessä olisi ollut myös hyvä selittää *pitäjänparadigman* käsite, vaikka se varsinaisesti otetaan käyttöön vasta luvussa 7.

Muutakin epähavainnollisuutta ja hajanaisuutta dispositiossa on. Pelkästään lukujen otsikoiden ja niiden alaotsikoiden avulla tutkimuksen juonesta ei ole kovin helppo päästä perille. Joskus tähän voi olla syynä pelkästään otsikon epähavainnollisuus. Työssä on esimerkiksi monia lukuja, joiden sisältö seuraavanlaisista otsikoista päätellen voisi olla sama: 4. (s. 85) Historia ja kehitys, 7.3.4. (s. 174) Historiallinen kehitys, 8.4. (s. 328) Murteiden erilaisten edustusten tausta, 9.2. (s. 345) *askel*-tyyppisten nominien vaihtelun historia ja luonne. Myös murrelevikkien esittäminen hajaantuu teoksessa eri lukuihin ja jopa teoksen eri osiin: B-osa *Sanasto ja kartat* sisältää käsitelyjen sanojen tarkat levikki- ja muut tiedot, vaikka nämä ovat olleet jo varsinaisessa tutkimusosassakin mukana, siellä jopa omassa pääluvussaan 8, Murremaantiede.

Lukijaa auttavat sekä pää- että alalukuihin sisältyvät johdannot ja päätännöt. Monissa päätännöissä on sellaisia pohdintoja ja niin tärkeitä tutkimustuloksia, että niiden olisi kuitenkin suonut nousta enemmän esille. Esimerkiksi kappaleissa 4.2. (Taivutustyyppien suhteista suomen kielessä eri-

² Tämä jako lähtee konkreettisista vartaloista, ja se on käytössä erityisesti C- ja CE-muotoja tarkattaessa. Lisäksi Hurtalla on käytössä sijamuotojen pohjalta lähtevä jako KV-, MV- ja YVV-muodoiksi, jotka sopivat yhteyksiin, joissa on otettava huomioon myös CA-, CI- ym. paradigmaisuuudet tai jolloin keskitytään sijoihin.

tyisesti C- ja CE-paradigmojen kannalta) sekä 4.3. (Eriparadigmaisten varianttien synty ja kehitys) on koko työn kannalta olennaista *askel* ja *askele* -tyyppien sekaantumisen mekanismeja koskevaa pohdintaa samoin kuin sekaantumista aiemmin pohtineiden käsityksiä. Esimerkiksi näiden kappaleiden nivominen yhteen olisi myös tiivistänyt ja vähentänyt pirstaleisuutta.

Luku 8, Murremaantiede, on varsin laaja ja yksityiskohtainen. Se käsittää sivut 231–340 eli lähes kolmanneksen koko tutkimusosasta. Kun koko työn nimenä on *askel*-tyyppisten nominien morfologiaa ja murremaantiedettä, murremaantieteen osuus ei sinänsä ole suuri. Alkuun tarkastellaan tärkeimpien paradigmatyyppien C- ja CE-tyyppien paradigmatyypin kontekstillaisten sanaesiintymien valossa, mutta sitten myös variaation koko kirjoa murre murteelta. Näissä jaksossa ovat taas kaikki paradigmatyypin käsitteeseen otetut sananmuodot mukana. Luvun 8 lopussa on laajahko historiallinen katsaus, jonka nimenä on Murteiden erilaisten edustusten tausta. Siinä pohditaan murrelevikkien pohjalta nousevia selityksiä nimitystyyppien sekaantumisen iästä, syntyseuduista sekä ilmiön leviämistä. Kun kuitenkin kaikkia edeltäviä lukuja lukiessa on eteen tullut monenlaista tietoa ilmiöiden levikeistä, tulee mieleen, olisiko tämän luvun sisältö ollut mahdollista sovittaa alkupuolen tarkastelun lomaan, vaikka näkökulma siinä kieltämättä onkin erilainen.

Teoksen toinen osa, *Sanasto ja kartat*,

sisältää ison osan tutkimusosassa käytössä olevaa aineistoa yksityiskohtaisesti tilastoituna ja taulukoituna: siinä on kaikkiaan 52 sanan edustuksen kuvaus ja 29 karttaa. Sana-artikkelit poikkeavat jonkin verran toisistaan, mutta jokainen niistä muodostaa jo sinänsä pienen tutkielman monine tilastoineen ja taulukoineen.³

Kartat ovat havainnollisia ja ne ovat käytössä myös tutkimusosan analyseissä, mutta sanasto-osaan viitataan äärimmäisen harvoin. Vastainen tutkimus varmaankin hyötyy tämänkin osan julkaisemisesta, vaikka se väitöskirjaksi tarkoitettua teoksen osana jääkin jonkin verran irralliseksi.

TEORETTISET LÄHTÖKOHDAT, METODIT JA NIIDEN SOVELTAMINEN ANALYYSIIN

Sivulta 5 saamme lukea, että »tutkimus on murreaineistoon perustuva suomen kielen *askel*-tyyppisten nominien morfologian, leksikologian ja murremaantieteen synkronis-diakroninen tutkimus». Koko työ osoittaaakin Hurtan hallitsevan erinomaisesti tämän tutkimusperinteen: synkroninen ja diakroninen näkökulma nivoutuvat luontevasti toisiinsa, ja erityisen ansiokasta on tarkkojen kvantitatiivisten menetelmien soveltaminen morfologisiin analyyseihin. Eriytyisesti luku 7, Paradigmat ja niiden rakenne, sisältää paljon uutta tietoa ja metodista kehittelyä. Siinä ovat käytössä uudet käsitteet *paradigmatyypin indeksi* ja *pitäjänparadigma*, joilla saattaisi olla laajempaaakin

³ Esimerkiksi sanasta *ävär* (B. s. 156–161) ilmoitetaan sanan pitäjakohtainen levikki, äänneasut ja merkitykset, paradigmatyypin yksitulkintaisten sananmuotojen kirjauspitäjien määrä ja jakauma itä- ja länsimurteisiin sekä eri paradigmatyypin kuuluvien sananmuotojen (Hurtan termein paradigmatyypin) levikki. Eriksen on taulukoitu eri-paradigmaisten varianttien kirjauspitäjien määrät alamurteittain siten, että huomioon on otettu sanan vartalo (KV-muoto, vokaali- vai monikkovartalo). Pitäjänparadigmatyypin on kertynyt kaikkiaan 91. CE-paradigmatyypin osoittautuu hyvin yleiseksi. Muista paradigmatyypeistä laajin levikki on CA-paradigmatyypillä, joka kuitenkin odotuksen mukaisesti keskittyy lounaismurteisiin ja niiden lähialueille. Näiden levikkitietojen sekä sanan karjalaisvastineiden pohjalta Hurta päätyy siihen, että C-paradigmatyypin saattaa tässä sanassa olla sekundaaria.

käyttöä sekaparadigmojen murre-erojen vertailussa. Havainnollisimmin erilaisten vartaloiden käyppyyseri taivutusmuodoissa

käy ilmi C- ja CE-vartaloista koostuvissa paradigmatyypeissä, joita havainnollistaa kuvio 1 sivulla 152.

Kuvio 1. Mahdollisten C–CE-paradigmojen rakenne ja indeksi; odotuksen mukaiset lihavoitu ja merkitty paradigman numeron jälkeisellä tähdellä.

Paradigma	Kons.vart.	Mon.vart.	Yks. vok.vart.	Ind.
1*	C	C	C	+3
2*	C	C	C ~ CE	+2
3*	C	C ~ CE	C	+2
4	C ~ CE	C	C	+2
5*	C	C ~ CE	C ~ CE	+1
6*	C	C	CE	+1
7*	C	CE	C	+1
8	C ~ CE	C	C ~ CE	+1
9	C ~ CE	C ~ CE	C	+1
10	CE	C	C	+1
11*	C	C ~ CE	CE	0
12*	C	CE	C ~ CE	0
13*	C ~ CE	C ~ CE	C ~ CE	0
14	C ~ CE	C	CE	0
15	C ~ CE	CE	C	0
16	CE	C	C ~ CE	0
17	CE	C ~ CE	C	0
18*	C	CE	CE	-1
19*	C ~ CE	C ~ CE	CE	-1
20*	C ~ CE	CE	C ~ CE	-1
21	CE	C ~ CE	C ~ CE	-1
22	CE	C	CE	-1
23	CE	CE	C	-1
24*	C ~ CE	CE	CE	-2
25	CE	C ~ CE	CE	-2
26	CE	CE	C ~ CE	-2
27*	CE	CE	CE	-3

Paradigmat muodostuvat Hurtan KV-muodoista (vastaavat yleensä konsonantti-vartaloisia) sekä monikkovartaloisista ja yksikön vokaalivartaloisista muodoista. Kuviosta käy ilmi niiden paradigmojen rakenne, joita eri sananmuotojen C- ~ CE-esiintymistä voi syntyä. Kuviosta käyvät

ilmi myös ne paradigmaindeksit, jotka Hurta on antanut kullekin paradigmatyypille. Ääripäinä ovat C-C-C -tyyppi, siis esimerkiksi *askel – askelet – askelia*, joka saa arvon +3, ja CE-CE-CE, siis *askele – askeleet – askeleita*, joka saa arvon -3. Piitäjänparadigmatyyppejä on kaikkiaan 27.

▷

Nämä numeroilla 1–27 nimetyt taivutustyyppit ovat sitten käytössä sivulta 174 alkavassa kappaleessa 7.3.4. (Historiallinen kehitys), joka vaikealukisuudestaan huolimatta on hyvin ansiokas. Siinä Hurtta on hyödyntänyt kaikkea sitä tietoa eri vartaloihin perustuvien hierarkkisesti esiintyvien paradigmatyypin vaihtelusta, jota hän aiemmin on käsitellyt. Kappaleessa 7.3.4.1. (Mahdolliset siirtymät) tekijä esittää sekä hypoteettisen, täydelliseen CE-paradigmaan päättyvän ketjun että todennäköisemmän ketjun, jonka lopputuloksena on komplementaarinen suhde: konsonanttivartaloiset ovat C-paradigmaa, monikko- ja vokaalivartaloiset CE-paradigmaa. Seuraavassa kappaleessa 7.3.4.2. sivulla 176 esitellään eräiden pitäjänmurteiden todellinen tilanne, jonka mukaista on vain Paradigmaliikahdus, ja kappaleessa 7.3.4.3. sivulla 181 on esiteltävänä Muutos ja vihdoin kappaleessa 7.3.4.4. Maksimaalinen vaihtelukkuus sivulla 186. Jakso on tutkimuksen problematiikan kannalta aivan keskeinen ja vastaa nähdäkseni ainakin osaltaan työn tavoitteissa sivulla 6 esitettyyn kysymykseen »Miten tarkasteltava variaatio on syntynyt ja kehittynyt?» Tämä taivutustyyppiin siirtymän luonnetta koskeva pohdinta jää täällä tutkimuksen keskellä kuitenkin piiloon. Näitä olennaisia kohtia olisi voinut nostaa enemmän esille; pelkästään päätännön yhteenvedossa ne tulevat liian pelkistetyssä muodossa.

Aiempaa teoreettista kirjallisuutta ei Hurtan käyttämästä metodista ole, mutta jonkin verran enemmän olisi suonut hänen pohtivan tarkastelutapansa suhdetta viimeaikaisiin morfologisiin esityksiin, esimerkiksi Mielikäisen ja Paunosen tutkimuksiin. Keskustelu varhempien morfologiaa ja dialektologiaa tutkineiden kanssa on työssä kaikkiaan vähäistä. Sen vuoksi ihmetyttääkin William Downesin mukaanotto tässä tutkimuksessa kielen vaihtelun ja muu-

toksen teoreetikkona; hänen kuten monen muunkin käsitykset kielen vaihtelusta ja muuttumisesta näyttävät nimittäin pääosin perustuvan fonologian ilmiöihin, kuten Hurtta itsekin sivulla 34 toteaa. Hurtta mainitsee samalla sivulla, että »tämän tutkimuksen kannalta kysymys vaihtelun ja muutoksen suhteesta on keskeinen, ja pitkäkestoisien, ehkä jossain mielessä pysyvänkin vaihtelun mahdollisuus on syytä pitää mielessä». Olennainen vankkaan aineistoon pohjaava tutkimustulos onkin, että variaatiota on ollut pitkään sekä murteissa että kirjakielissä (vanhan kirjasuomenhan Hurtta on käsitellyt lisensiaatintyössään). Tutkimuksessa myös perustellaan monin eri tavoin, miksi vaihtelu ei ole johtanut muutokseen, vaan tilanne on jatkunut vuosisadasta toiseen.

TUTKIMUKSEN TULOKSET JA ARVIOINTIA

Heikki Hurtta on suomen *askel*-tyyppisten nominien morfologiaa ja murremaantiedettä käsittelevässä tutkimuksessaan osoittanut valtavan aineiston pohjalta, että pienestä voi joskus tulla suurta. Ensi alkuun vähäpätöiseltä tuntuva aihe on kasvanut laajaksi ja monipolviseksi teokseksi, jossa riittää sulatteleminen vielä pitkään. Suomen kielen taivutustyyppien joukossa juuri *askel*-tyyppiset nominit ovat tähän saakka jääneet ilman perusteellista tutkimusta, vaikka taivutuksen vaihtelukkuus sekä yleiskielessä että varsinkin murteissa onkin ollut tutkijoiden tiedossa. Tutkimuksensa tehtävänasettelussa Hurtta esittää joukon kysymyksiä, joihin hän päätäntöluvussa 9 antaa myös täsmällisiä vastauksia.

Synkroniselta kannalta Hurtta on muun muassa selvittänyt, että *askel*-tyyppi on pie-nehkö sanaryhmä, johon kuuluvien sanojen levikeissä on suuria eroja. Tyyppin taivutuksessa ilmenevä runsas variaatio on murtees-

ta, sijamuodosta, sanaryhmästä ja yksittäisestä sanasta riippuvaista. Tärkeimmistä ja laajalevikkisimmistä paradigmoista Hurtta toteaa, että C-paradigmaiset muodot ovat ominaisia itämurteille, erityisesti niiden pohjoisosille, CE-paradigmaiset taas länsimurteille. Lounaismurteet muodostavat CA-paradigmaisina oman alueensa. Muut, esimerkiksi CI- ja CO-paradigmaisuus, liittyvät yleensä tiettyihin lekseemeihin. Paradigmaisuuksiin vertautuvat hänen mukaansa myös liudentunut C-muoto sekä LOI-muoto, mitä pidän morfologian teorian kannalta arveluttavana. Lisäaineisto olisi saatanut osoittaa niiden olevan osa CI-paradigmaisuutta. Taivutusmuotojen luokittelussa relevantiksi osoittautuu kolmiajako, jossa KV-muodot eli konsonanttivartaloita edellyttävät ovat yleensä C-valtaisempia, muut CE-valtaisia. Yksittäisten sanaesiintymien ja niiden levikkien ohessa, joita Hurtta valaisee monenlaisilla tilastoilla, taulukoilla ja kuvioilla, hän luokittelee sananmuotoesiintymistä koostuvan aineiston *paradigmatyypeiksi*, joiden lekseemeittäisen ja murremaantieteellisen levikin hän perusteellisesti selvittää. Sekä paradigmaisuuksien että paradigmatyyppien levikkien erot osoittautuivat selviksi; tarkemmassa analyysissä paljastui runsaasti sisäistä kirjavuutta.

Diakroniselta kannalta tärkein tulos on sen vahvistuminen, että enemmistö tutkutuista sanoista on alkuaan C-tyyppiä, ja muut vartalotyypit on katsottava sekundaareiksi. Toisaalta on kuitenkin tapahtunut myös muiden nominityyppien siirtymistä tähän taivutustyyppiin. *n*-sanojen perussanan luonteen on jo aiemmin osoittanut Sirkka-Liisa Hahmo. *Askel ~ askele*-tyypisen sekaparadigmaisuuden lähtöalueen tekijä päättelee läntiseksi, joko varhaiseksi hämäläiseksi tai suomalaiseksi.

Yleiseltä kannalta Hurtta toteaa päätelmissään, että kielellinen vaihtelu ei aina

johda muutokseen, vaan erityyppiset jännitteet voivat pitää yllä morfologista vaihtelua vuosisatoja.

Hurtan tutkimus on dialektologis-murremaantieteellinen selvitys, mutta poikkeaa perinteestä siinä, että analyysien olennainen anti perustuu tarkkoihin tilastoihin. Tutkimustulosten esittämisessä Hurtta on turhan vaatimaton. Tämä käy ilmi siinä, että moni tärkeä tutkimustulos sisältyy lukujen päättäntöihin ja tulee varsinaisessa loppuluvussa esille vain hyvin pelkistetyssä muodossa. Tämä vaatimattomuus näkyy myös teoksen englanninkielisestä tiivistelmästä (jossa muuten on heti ensimmäisessä kappaleessa valitettava painovirhe) ja kirjan nimestä. Lisensiaatintyön väljempi ja mielestäni informatiivisempi otsikko »Taivutus-tyyppiisiirtymän synkroniaa ja diakroniaa» alaotsikoineen olisi kertonut tutkimuksen yleisestä merkityksestä enemmän. Tiivistelmä on ikkuna muualle maailmaan, ja siksi siinä olisi ollut syytä tuoda esille selvemmin esimerkiksi se valtava materiaalioppeja, johon tutkimus perustuu, sekä kaikki se uusi, mitä siihen sisältyy. Tiivistelmään olisi kaivannut esimerkiksi mainintaa siitä, että työ perustuu pitkälti kvantitatiiviseen tarkasteluun, ja mielellään olisi voinut mainita enemmän lukujakin, nythän siinä mainitaan vain sananmuotoesiintymien määrä. Uutta on myös paradigmojen rakenteen kuvaus, esimerkiksi tieto siitä, kuinka momentityyppisiä paradigmoja murteissa voitavata. Juuri luvun 7 sisältö on monelta osin täysin uutta. Sieltä käy muun muassa ilmi, että aineistoon sisältyy puhtaita C-paradigmoja 1 527, puhtaita CE-paradigmoja 340 ja sellaisia odotuksenmukaisia paradigmatyyppisiä, joissa muotojen suhde on komplementaari siten, että konsonanttivartaloiset muodot ovat C-tyyppiä ja yksikön vokaalivartaloiset ja monikkomuodot taas CE-tyyppiä, on yhteensä 110. Nämä ovat odotuksenmukaisia tuloksia, ja Hurtta viittaa

tällaiseen tendenssiin monessa kohdin tutkimustaan. Missään muualla niitä ei ole aiemmin kuitenkaan näin eksplisiittisesti ja runsaan aineiston pohjalta osoitettu. Odotuksenmukaisuutta ja toisaalta epäodotuksenmukaisuutta on tarkasteltu paradigmoi- hin sisältyvien muotojen kannalta, kunkin lekseemin merkityksen kannalta, jolloin huomioon on otettu se, onko sana yksikkö- vai monikkohakuinen, ja lisäksi vielä murremaantieteen kannalta. Erityisen kiinnostuksen kohteena ovat olleet paradigmat, joissa kombinoituvat *askel-* ja *askele-*tyyp- pien eri taivutusmuodot. Näitä muotoja si- sältäviä paradigmatyyppejä kuvaamaan ke- hitetty numeerinen indeksi voisi herättää laajempaakin kiinnostusta, jos se olisi eksplisiittisesti jossakin kerrottuna.

Tutkimuksen sisällön rikkaus on samal- la väitöskirjaksi tarkoitettun tutkimuksen heikkous. Kun ilmiötä halutaan tarkastel- la niin monipuolisista näkökulmista ja kui- tenkin pikkutarkasti kuin tässä on tehty, ra- jaus jossakin muussa olisi ollut paikallaan. Olen jo joitakin tällaisia mahdollisuuksia edellä esittänytkin. Nyt on tuhlattu 3–4 jul- kaisun aines yhteen teokseen, josta on vai- kea nostaa esille kaikki olennainen ja ylei- seltä kannalta kiinnostava. Tästä huolimatta pidän Hurtan tutkimusta merkittävänä ja in- novatiivisena morfologisena monografiana. Hurta hallitsee aineistonsa sekä morfolo- giset ja murremaantieteelliset metodit hy- vin ja on myös kehittänyt niitä aiheeseensa sopivaan kvantitatiiviseen suuntaan. Esittä- miensä yksityiskohtien runsaudesta huoli- matta hän pystyy tekemään niistä myös yleistäviä päätelmiä. Tästä taidosta kerto- vat varsinkin luvut 7.3.4., Historiallinen kehitys, sekä 9.2., *askel-*tyyppisten nomi- nien vaihtelun historia ja luonne. Heikki Hurtan tutkimus on tärkeä lisä suomen mur- teiden rikasta morfologiaa käsittelevien tut- kimusten joukkoon. ■

KAISU JUUSELA

Suomen kielen laitos, PL 3

00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *kaisu.juusela@helsinki.fi*

LÄHTEET

- HAHMO, SIRKKA-LIISA 1994: *Grundlexem oder Ableitung: Die finnischen Nomina der Typen kämmen und pähkinä und ihre Geschichte*. Studia Fennica: Linguistica. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HURTTA, HEIKKI 1991: *Taivutustyyppisiirtymän synkroniaa ja diakroniaa: suomen askel-tyyppisten nominien morfologiasta*. Lisensiaatintutkielma. Tampereen yliopiston suomen ja yleisen kielitieteen laitos.
- 2001: Suomen murteiden morfologian tutkimuksen aineslähteistä. Väitök- senalkajaisiesitelmä Tampereen yli- opistossa 18. marraskuuta 2000. – *Virittäjä* 105 s. 107–112.
- IKOLA, OSMO (toim.) 1986: *Nyky-suomen käsikirja*. Toinen uudistettu laitos. Espoo: Weilin+Göös.
- MÄKELÄ, MATTI 1993: *Suomen murteiden -kin ja -kaan, -kään -liitteet: morfologia ja leksikko*. Helsinki: Suomalai- sen Kirjallisuuden Seura.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. Toinen tarkistettu painos. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Suomen kielen perussanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu- ja 55. Helsinki 1990–1994: Painatus- keskus & Kotimaisten kielten tutki- muskeskus.
- YLÖNEN, KAIIA 1979: *l ~ le ja r ~ re -lop- piset nominat suomen kielessä*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopis- ton suomen kielen laitos.